

ГНАТ О. ДІБРОВА

ПОДОРОЖ У СВІТ

(ГРОНО ДУМОК)

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ МОГО БАТЬКА, ЩО БУВ НАЙДОРОЖЧИМ СКАРБОМ У МОЄМУ ЖИТТІ Й ЗАПАЛИВ У МЕНІ ВОГНИК ВНУТРІШНЬОГО ПОДОРОЖУВАННЯ В ЦЬОМУ ПРЕГАРНО - ДИВНОМУ, АЛЕ ВОРОХОБНОМУ СВІТІ.

АВТОР

HNAT O. DIBROWA

A JOURNEY INTO THE WORLD

(A CLUSTER OF THOUGHTS)

NEW YORK

1955

ГНАТ О. ДІВРОВА

ПОДОРОЖ У СВІТ

(ГРОНО ДУМОК)

НЮ-ЙОРК

1955

Авторські права застережені

СЛОВО НА ДОРОГУ

Все, що навколо нас, — близько й далеко — рух, рух тіл, речей, матерії, енергії і рух душів. І ми самі, і все, що в нас самих, — теж рух, рух зовнішній і внутрішній, рух тілесний і душевний. І думки наші, що снують роями в голові, а потім вилітають здебільшого на світло і кружляють, мов сполохані гайки, над таємницим сбінкском буття, — також рух, мандрівка...

І ось ці, що зібралися сюди з різних напрямків, — також мандрівники. Та нехай не будуть суворі ті, що зустрінуть їх, бо не сила була бути байдужим до голосу їхнього неспокійного явлення, коли вони народжувались з гострого болю від спільніх зударів мозку й серця на бойовищі життя і смерти, де гризлять бурено-драматичні фанфари їхнього герцо, і, народившись, ходуть жити, як і все, що народжується. Однак, вони — не такі злі, як це може наперед здатися, ні, вони — доброзигливі, ход одні — з положом, а деякі — з кропивою, але це — неминуче. А що декотрі з них пробують навагати, то нехай не судять їх за це передрасно, бо, як сказано далі, не всі з тих, що беруться навагати, стають угителями. І нехай не вражає те, що вони з'явилися на велелюдді якось несподівано, наперекір тому, що все, мовляв, рабство — неприродне. Так воно вже буває, що той, хто іншим щось постагає, сам не має його, а той, хто про-

повідзе щось, сам іноді не дотримується його. Тільки нехай дарують їм і це й те, що вони, може, трохи не на порі, щоб пускатися у світ, але ризик залишати їх довше під владою гасу змушує благословляти їх у путь, щоб не втратити ще до того, як вони будуть цілком приготовані до старту.

Тож нехай ідуть, бо з факту народження приречені на неминуку подорож, в якій головне — дорога, а в дорозі — життя.

Автор

I. БОГ, КОСМОС, ПРОСТІР, ВІЧНІСТЬ, ЧАС, СВІТИ, БУТТЯ, РУХ

Космос — це незображенна безмежність, наповнена матерією, енергією й різними духами, що існують кожне зокрема в певному вигляді, й кожне має тяжіння рухатись по кругові навколо якогось свого центру, мережачи сукупно уявний візерунок кружобіжних ліній, а все це разом також перебуває у спільному русі навколо Того Абсолютного і Всюдисущого, Який створив усе і Якому належить престольне посадання Вічності у всьому.

Космос — це неуявна безліч світів, — макро й мікро, видимих і невидимих, відомих і невідомих, живих і мертвих, — що різні формою, величиною, силою, властивістю і призначенням, але кожному належить своє місце і своє право у просторі безграниці.

Вічність — це разом і час і простір, що існують, як безконечність, але час — це відчуття нами тягlosti тривання нашого життя, простір же стверджується не цим відчуттям, а зором, уявою й розумінням.

Час — непереможний, але кому вдається порівнятися з ним і міцно вхопитися за гриву його, щоб поруч його крокувати вперед, той уже врятований від розправи.

Час — великий зодчий наших думок і почувань: під його різцем думки й почуття наші гублять риси своєї мілини й відкривають глибочінь незнаного.

Течія часу, як невід'ємна стихія вічності, має силу перетривати все проминальне, творячи його і стираючи безслідно, і зберегти те, що позначене життям духа та у співбутті з ним простягається в безконечність сущого.

Живі світи на нашій планеті — це або паразити, або насильники, або вбивці, або перші, другі і треті разом, бо майже кожен із них живе коштом іншого, а представники деяких світів існують навіть коштом представників тих же самих світів, будучи кожний майстром зберігання своєї індивідуальної і збірної екзистенції.

Кожний живий світ на землі — це збірнота істот — великих і малих, сильних і кволих, рухливих і нерухливих, спритних і неспритних, злих і незлих, — кожна з яких має свою форму, силу, вдачу, зовнішність, що все разом дає їм можливість до певного пристосування й необмеженого виявлення зусиль у змаганні за своє місце під сонцем.

Найразючіше в живих світах — насильство одних форм над другими, вчинюване в одних випадках з величчя вищої свідомості (розуму), що притаманна людині, в інших випадках — під тиском нижчої свідомості (інстинкту), що властива всім іншим після людини істотам, і це — причина всіх причин тієї дисгармо-

нії, що затьмарює внутрішній простір кожної істоти невідступним страхом, від якого завжди горить вогонь внутрішньої незагойної травми.

В кожному живому й навіть мертвому світі існує така ланка, яка за всіма своїми зовнішніми і внутрішніми ознаками й властивостями являє собою ніби чільну над усіма іншими, що складають разом одне ціле.

Буття — непізнавальне, бо воно не має в самому собі і навіть у своїй вищій, людській, ланці того, що могло б бути силою саморозкриття першопричини його постання, сенсу і призначення; ця сила — понад буттям і поза людиною, вона — в посіданні Творця, як абсолютна тайна.

Буття — сфінкс всесвіту, а людина в ньому — мікросфінкс, що зухвало намагається піznати тайну своєї внутрішньої істоти, яку виповняє душа, але душа — сама частка великого таємничого сфінкса і через те не може само себе піznати, як тайну.

Кожний з незліченних струмів буття — це мандрівка або матерії, або енергії, або духа в найрізноманітніших формах і виглядах, і те, що нам здається, як ніби закінчення якогось руху, насправді являє собою початок нового руху в безконечність.

На всьому спочиває закон повільної мінливості, і тому природа не любить раптових змін ні в світі матеріальному, ні в світі духовому, але якщо така раптова зміна в тому чи іншому світі з певних зов-

нішніх або внутрішніх причин настає, то вона терпима лише тоді, коли не схожа на вибух, що може спричинити катастрофу.

Ралтовий рух — небезпечний, бо від раптовості зрушення може статися такий же раптовий внутрішній спротив того, що його змушенено так рухатись, або спротив оточення, в якому відбувається такий рух, і тоді неминуче таке напруження, яке призводить до руйни.

Вічність і гроші, як мета, — це речі, що такі далекі між собою, як мить і безконечність.

ІІ. ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

Життя — це вояовничий гін у цьому світі за ті межі матеріяльного й духового простору, що їх здатна осягнути кожна окрема людина.

Життя — це мрія, що вимагає жертви, поки цю мрію, мов буйність божевілля, вдастся втиснути в клітку реальності.

Життя — це сфінкс вічності, в якій він стоїть, як загадка, що від неї немає ключа, щоб відкрити в ній її замкнену сутність.

Життя — це наука, яку починають з іграшок, а кінчають іноді великими матеріальними або духовими спорудами, але все це, врешті, покидають, як не потріб.

Життя — це кладка через вир земної ріки з одного берега небуття на другий, і ми, переходячи по ній, наперекір тривогам і небезпекам, беремо штурмом кожний крок, щоб прорватися на другий бік, де кожному призначений Всевишнім інший, але незображенний для нас рух.

Життя — це бурхлива стихія, яка у своєму вирі ховає грізні верхів'я скель, і треба бути добрым плавцем, щоб не скалічитись або й зовсім не розбитися об них.

Жити — це означає, що ми повинні думати про життя, а не про смерть, бо тінь останньої завжди снує за нами, а життя треба наздоганяти з боєм.

Реальність життя, яке б воно не було, — завжди сильніша за те, що може майоріти десь далеко, як найпринадніша обіцянка за велику жертву.

Ми йдемо назустріч життю тільки тому, що ніколи не знаємо, що може статися з нами кожної наступної миті.

Важко жити у світі тому, хто сподівається мати від життя більше, ніж йому належить.

Хто живе тим життям, що існує поза ним і його власними інтересами, той не живе собою і для себе, відмовляючись в усьому задля того, щоб розчинитися в іншому житті або в житті інших.

Хто покладається на те, що сама течія життя щасливо пронесе його до призначеної зупинки, той у несподіваних закрутках може втратити владу над собою й передчасно загинути.

Люди, що мають силу власноручно прокладати собі шлях у джунглях життя, мають найбільше шансів на той успіх, який завжди їм забезпечений.

Не сила, а спритність, не натиск, а досвід людини, відповідно до її спроможностей, забезпечує їй належний успіх.

У стократ більше терпить той, хто бореться за життя не тільки з зовнішнім світом, що його оточує, а й зі своїм внутрішнім світом, що бував жорстокішим за оточення.

Хто сковзається очима по простору життя, тому незрівнянно легше, ніж тому, хто, вгрузаючи зором душі в навколошнє, відчуває ваготу, яка приносить страждання.

До живих тільки залишаються, справжню любов віддають мертвим.

Життя схоже на того дикого огиря, що гасає в степу, як буря, і хто зуміє найкраще осідлати його, той найліште проскакає на ньому до того місця, яке йому призначено.

Якщо форми людського життя будуть правити виключно за мету, що стоятиме в голові всіх поступовань, а сутність волочитиметься позаду, тоді людина, йдучи до мети, неодмінно наступатиме власними ногами на свою власну сутність.

Кінець змінного, проминального життя — це початок того вищого життя, що його форми — нематеріальні, а світ — неземний.

Життя і смерть — це всеобіймаючі єдиноборці, що вічно змагаються між собою, але ніколи один одного не перемагає.

Коли наближається кінець нашої подорожі в цьому світі, тоді здається, що вся ця подорож — це постріл, який прокотився луною у просторі.

На початку життя й далі над людиною панує страх перед небуттям, а наприкінці — ще й перед самим життям, що в іншому людина стає безпорадною.

Смерть — це та мить, коли струни всього нашого есства раптом перериваються, і музика нашого бою за цей світ навіки замовкає.

Смерть — це кінець того вічно принадного й залишаючого, але підступного кожного разу видива, що його ми називаємо життям.

Смерть подібна до тіні, що снує за нами сонячного дня або місячної ночі, але тінь свою ми бачимо, тіні смерти — не видно.

Смерть — це вихід кожного з нас у той нетутешній світ, в якому крутяться сонми нерозгаданих тайн, серед яких доля наша — так само тайна.

Ще людина не народилася, а вже смерть чигас на неї біля лона матері.

В бутті людини — три головних початки: перший початок — Божа Вічність, що від Неї походить і до Неї повертається душа; другий початок — земля, що являє собою джерело живої матерії — плоті і крові — й дає соки для тривання до призначеної кожному зупинку, і те, що належить їй, знову приймає у своє

лоно; третій початок — національна субстанція, що у своїх багатогранних освячених давністю формах вливає в кожного певний духовий струм, а індивідуальна вдача визначає його внутрішній рух і вияв.

Людиною від народження до смерти опікуються дві сили: перша — непереможна спрага бути в цьому світі, а друга — невідступна й повсякчасна свідомість непередбаченої смерти, що породжує страх, а цей останній дає шал тісі вояовничості, яка лежить в природі боротьби за належне місце під дахом неба.

Люди, звичайно, вважають за краще стояти на витяжку перед тим життям, що може принести муки, ніж стати на коліна перед смертю, коли потребується жертва, але той, хто здатний на це останнє, — не зrozумілій для інших.

ІІІ. ВІРА В БОГА, ДУХ, ДУША, РЕЛІГІЯ, ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО, ТАЙНА, ВІРА, ФІЛОСОФІЯ, ПІ- ЗНАННЯ, ІСТИНА, ПРИНЦІП, КОМПРОМІС.

Віра в Бога — це присутність у нас первісно колись самовиниклого і всевладного почуття, яке становить собою вияв неподільності нашої душі з Тим Всесвітним, що від Нього всесвіт і ми на землі у спільноті з Ним, як Його тимчасові мандрівні призначенні, маючи містично-благоговійне тяжіння до єдинання й перебування з Ним у цьому й іншому невідомому світі.

Віра в Бога — це та народжена з внутрішньої потреби сила, що за її допомогою душевна істота людини борониться від зазіхань своєї тлінної співістоті, як поглинальної стихії земного.

Туга за Богом — це ствердження того, що душа людини являє собою видих всеобіймаючої космічної духової Істоти, що ЇЇ найменували Богом і що до Неї душа людська протягом усього свого перебування на землі працьне з любов'ю й поклонінням у вигляді усього того, яке пов'язане з віруванням у Нього.

Очі тілесні — незрячі для бачення Бога, бо не від тіла ми, а від Духа, що невидимий, але очі душі,

яка від Нього Самого, відкриваються перед обличчям Його, якщо оаза перебування Його в нас самих не перетворюється в пустиню.

Стародавні боги, що подібні до людей, тварин, рослин, тощо, — це тільки матеріальні посередники, за допомогою яких у свідомості пізнішої людини народжувалась поступово віра в нематеріальність Того, що скрізь і над усім.

Дух — це найвища форма буття, що його тайна — незображенна, і абсолютний всюдисущий в тайні Дух — це Бог, а людський дух — також таємниця, що походить з лона живої матерії, де народжуються думки й почуття, які у своїй взаємодії і своему взаємопроникненні творять не тільки світ реального бачення і близької потреби, а й випадок світ позареальній зりности й потреби.

Людський творчий дух у свою виявлені не існує поза певною свою формою, що являє собою ознаку його, але якщо саму лише форму ототожнювати з духом, то вона губить ту силу, яка робить речі одуховленими, і стає порожньою.

З Богом людина народжується, диявола сама впускає в душу, але як би хтось не намагався абсолютно позбавитись присутності Бога чи диявола — річ марна, а абсолютне виконання волі Першого чи другого — так само неможливе, бо немає в душі Бога, щоб не було тіні диявола, як немає в душі диявола, щоб не було відблиску Бога.

Душа — вічний романтик: вона постійно тужить за минулим і завжди нестримна в пориванні до майбутнього, і тому теперішнє, що завжди блідіше за те далеке, що його прагнуть, якось непомітно проминається для неї; навіть той простір, який існує за межами тутешньої мандрівки її бентежить й, невідступно вабить, коли вона має нездоланну тугу за ним.

Дух певного часу, поки він панує, проникаючи з одного простору в другий, діє, як несамовитий законодавець, що його може стримати лише прихід нового духа.

Безсмертя духа — це фортеця проти того, щоб найкращі ознаки перебування людини на землі не зникали безслідно.

Тіло народжується в муках тіла, а дух — у муках душі.

Рух, навіть мученицький, в ім'я духа — солодший за блаженний спокій, і хто в русі задля духа приймає найтижчі терпіння, той — надлюдина, святий.

Там, де починається дискусія про релігію, про Бога, вже немає ні релігії, ні Бога.

Все може змінюватись, оскільки все у своїй постійності — відносне, але для релігії зміни, особливо раптові, — небезпечні, бо кожна така спроба — це початок її руйни.

Релігія, що її визнання властиве всім людям і народам на землі, народилася від спраги душі через певний внутрішній стан, виниклий з самого Ісуса, і певні зовнішні форми його вияву, бути з Тим, з Ким воно неподільна.

Релігія — це сукупність усього пов'язаного з вірою в Те, що за межами всіх можливих дотиків і осягів людської духовної істоти, і все це зміцнене такою піднесеною єдністю думок і почувань, яка породжує і вкорінює силу віри в Іраціональне, Транспондентне і Абсолютне, що понад людиною і круг неї.

Апостоли шукали дверей Істини в хатині серця, філософи — в палаці голови; перші знаходили її відкривали іншим, що входили туди її знаходили себе, другі часто блудили її інших вели за собою манівцями.

Любов до близнього — це вроджені квіти співчуття одної людини до другої, і ці квіти, залежно від багатства ґрунту, відповідно розрастаються, сяють барвами й віють ароматом на клумбі спільноти нашої душі, що походить від одного Праджерела.

Людина — це не тільки вища свідомість, що її ми звемо розумом, це — також співчуття, що йде з серця, як джерела того, що зветься любов'ю до близнього.

Християнська ідея братнього співжиття людей — сама в собі невичерпна й незнищена, бо в її основі — найвищий вираз того взаємного, бодай найменшого, співчуття, яке існує між людьми з природи, і ли-

ше тоді, коли суспільство з причин свого внутрішнього самозакохання перестає бути людським настільки, що ні одна жилка в кожного не ворухнеться за долю інших, ця ідея безсила бувас заповнити дуплини душ, з'їдених ідолом нижчих пристрастей, до того часу, коли люди, зазнавши найтяжчих страждань від наслідків свого самообожнення й гордого самопоклоніння, знову відкривають свої очищені душі для ідеї любови і всепрощення, як найвищих і незаступних потреб.

Людина, яка позбавлена містичного відчуття світу або свідомо його відкидає, не має в собі того, що дозволяло б їй бути повною людиною.

Духовість людини тим більша, що більше вона відмовляється від себе, віддаючи свій дар і життєву енергію іншим, які того потребують.

Не показуйте раптом духа свого, якщо він більший від звичайного, бо очі свідків бліснуту жалючими скалками, а серця їхні опанує жага непримиреності, і будете зненавиджені.

Хаос бувас тоді, коли дух гармонії й порядку покидає людину, а речі і явища життя, звільнинвшись від влади його, гублять своє місце й призначення, і це триває доти, доки той дух знов не здобуде через людину владу над усім, що має бути йому підлеглим.

Людина — гієрогліф, що його досі нікому не вдалося розшифрувати, а майбутнє не дає ніякої певності, щоб людина могла саму себе пізнати.

Традиція — це тяглість форм і зразків минулого, і в цій тягості прадух, що замкнений у тих формах і зразках, переходить поступово у святість, перед якою все лишається безсилім.

Ми покликані в край нашої мандрівки шукати скарби, щоб, збагатившись, знову вернувшись у свою Вічну Батьківщину, несучи не тягар цих скарбів, а їхню радісну легкість і осяяність.

Стосовно до того, як дорогоцінний камінь в руках ювеліра вбирається в мистецькі шати, а гроші вкладника вертаються з банку до власника з процен-тами, — сутність нашого ружливого я в тій формі, яка йому призначена, також не може бути поза таким по-рядком речей.

Всяке надзвичайне явище або річ, що перебува-
ють за овідом незнання, залишаються чудом доти,
доки людина не підгляне тайну їхнього народження.

Те, що народжується у сфері підсвідомого, про-
водить нас у той світ, який відкриває нам двері не-
пізнаного.

Кожне природне явище або річ, що ми їх знаємо,
— це лише краєчок того, що вони в дійсності собою
являють, решта скована від нашого пізнання за сті-
нами тайни, яку здебільшого відкриває випадок.

Всі досі здобуті тайни світу — це лише тайни ма-
терії або енергії, що їхні властивості стали предметом
влади людини, але напевно багато іншого, в тому ї

сама субстанція речей, — не покорені людським пізнанням, а тайна духа — це вічна недосяжність для людини.

Тайну треба перше сприйняти інтуїцією, і тоді вона може явити себе розумові, що пізнає її.

Інтуїція — це мешканець світу підсвідомого, з якого він іноді відхиляє вікно у світ свідомості, показуючи найдивовижніші речі, що досі не відомі були для свідомості, а опісля стали її багатством.

На окраях того, що ми здатні охоплювати всіма можливими засобами нашого сприймання, — багато такого, ледве вловного, що його ми неспроможні окреслити й надати йому якоєві певної означувальної форми через обмеженість мовної природи і всього нашого сприймання.

Те, що живе в свідомості майже кожного народу, як самонавільна віра в якесь ніби особливе його призначення у світі, і дістало назву месіянізму, — це не вершок розуму, а якихось емоцій, що являють собою загадку, яка лежить за межами того, що його можна збагнути.

Світ у дитинстві — казка, на старості — загадка, бо дитинство — це ефемерно-феєричний світ уяви, фантазії й емоційних вібрацій, а старість — безсилий двобій з неминучістю, коли людина вимахує тупим клинком розуму перед обличчям невідомості, бачачи, однак, при цьому кольористу панораму того, що неприступне для дитинства.

Розкіш — це виснаження плянети, а для людей — баптила, що з'їдає душу до дна, і коли душа — руїна, а дух гине від самогубства, тоді такі люди й цілі народи поступаються перед іншими і стають не тільки їхніми підлеглими, але й повними рабами.

Твердо вірити в щось — це вжесясгнути поріг того, в що віриш, але вірити — це значить не чекати, поки щось упаде до ніг, а кресати вогонь зусиль, щоб здобути його.

Вірити в щось — означає підноситись до мети, що осяяна цією вірою, бо віра — це світлі крила душі, яка дає наснагу до лету.

Початок віри в якусь ідею, справу, поступовання — це вже початок того, що може забезпечити перемогу, але кінець віри — це початок повної поразки.

Віра на шляху життя — непевному й хисткому — найкращий після Бога помічник, що подасть руку підтримки, коли забракне духу й підломляться ноги.

Вірити в те, що його здобуття дає радість усім людям і являє собою їхній спільній ідеал, — означає жити, як справжня людина.

Віра в себе за Божою допомогою подвоює сили, потроює дух в межах того, що дано людині, а спрятність сама приходить в досягненні того, що признаено кожному.

З часу, коли людина втрачає у всьому віру, вона збивається з своєї дороги й потрапляє на трясовину, що всмоктує її доти, доки не похоронить у своїх нетрях.

Загубити віру в житті — це ніщо інше, як погасити в собі Світло Того, Хто його засвітив, і, заблудившись у своїх сутінках, пуститися манівцями, що провадять на шлях загибелі.

Людина, яка ні в що вже не вірить, подібна до того, хто бачить перед собою лише прірву і не має нічого іншого, як тільки кинутись униз головою.

Хто вірить тільки в самого себе, не покладаючись на Бога, той не має справжньої віри в Нього і тратить все, коли віра в себе стає зрадницею.

Вінець усякої віри в усе те, що творить добро, щастя, радість людського життя, — це віра в Бога, як духового сонця, що освітлює й огріває душу.

Не той філософ, хто знає філософію кожного філософа, а той, чия філософія всім відома.

Проникнення філософа — то біль душі його, і що глибше те проникнення, то болючіше воно аж так, що нестерпно стає дивитися на світ очима філософа, і тоді він починає опановувати себе і глумитися з усього, що його оточує.

Людина, яка живе більше у своєму внутрішньому світі, більше страждає, ніж та, яка крутиється у вітрі зовнішнього світу між людьми, що подібні до метеориків.

Світ — невблаганий до тієї людини, що трохи пізнала себе, бо всі інші, які навколо неї, бачать у цьому ознаки юродивості й навіть божевілля.

Людина, яка нічого не бачить у світі, належному їй в самій собі, не бачить далечини того світу, що існує поза нею.

Ніхто з тих, що хотів би бути всим над усіма, ніколи не буде ним, бо це нікому не належить, а нічим кожний завжди є, незалежно від того, чи здатний він визнати це за собою.

Великі річки вливаються в моря й океани, а справжні істини — у вічність.

Вища Істина приходить з-поза нас, бо народжена між небом і землею, і тому в Бозі — початок її, що своїм всепроникненим рухом досягає внутрішнього світу людей і стає непізнаним об'єктом тих, які намагаються пізнати її.

Справжня зрілість наступає тоді, коли учень стає вчителем, коли він покидає школу, відкриту іншими для нього, і розкриває двері своєї школи для інших.

Чистий принцип у життєвому запровадженні буде неможливий, але відхід від нього — згубний, якщо відхід цей, свавільний і необмежений, сам стає принципом.

Все, що викодить на світло нашого пізнання в межах якогось часу, губить покров своєї неприступності і стає ніби очевидним, але, вглядуючись в нього

знову й знову, досліджуючи його, пояснюючи по-різнову, по-своєму, ми кожного разу додаємо якусь частку свіжого, нового, і цим поглиблюємо пізнання світу.

Компроміс, який би він не був, — це відступ, що за його допомогою досягається примирливість для згоди між добрими, але дозволити злій людині вищрати волосину з чиєїсь голови — це однаково, що захотити її до того, щоб вона зітнула й саму голову.

Компроміс — це шлях до безпринципності, в якій губиться опертя вселюдського й настає загроза для особистого.

Компромісу не може бути там, де відбувається торг, на якому жадають тільки душу, бо ця остання не належить до реєстру тих речей, що продаються.

ІV. ДОБРО, ЗЛО, ПРАВДА, НЕПРАВДА, ЛЮБОВ, НЕНАВІСТЬ, СУМЛІННЯ, ПРИСТРАСТЬ, АМВІЦІЯ, ФАНАТИЗМ, ВОЛЯ, ВДАЧА, ХАРАКТЕР, ПОВЕДІНКА, ПОМСТА, СЕРЦЕ, ПОЧУТТЯ, ЩИРІСТЬ, СКРОМНІСТЬ, ДОВІРЛИВІСТЬ, ГОРДІСТЬ, МОРАЛЬ, ТАКТ, УПЕРЕДЖЕННЯ, ЗАЗДРІСТЬ, САМОВПЕВНЕНІСТЬ, ЛЕГКОВАЖНІСТЬ, МІМІКРІЯ, ЗРАДА.

Добро і зло були б незнаними, якби одно з них було виключене, існування ж їх обох означає дві сторони одного цілого, що дане нам, але у своєму внутрішньому естві — незбагнене.

Вища доброта й людяність світяться лише у словах і ділах одиниць, що належать до сонму святих.

Хто любить добро й істину і прагне до них всію свою істотою, не оглядаючись на інших, той уже наполовину усвідомив сенс свого життя на землі й настільки ж виправдав його.

Прагнення бачити й робити у світі багато добра — це тягар розчарування і смутку, що тиснуть до тієї стіни, за якою чигає зло.

Немає такої моральної сили, що була б сильніша за правду, бо найсильніші з людей у світі — без силі перед правою.

Правда пробиває собі дорогу спершу через вели-
кі серця, що їхне биття подібне до плавучих маяків,
які хитаються над бурхливим морем, прорізаючи тем-
ну далечінь очі.

Неправда любить пишні шати, щоб краще хова-
ти в них труп замордованої правди.

Людина, яка стає рабом неправди, неминуче ро-
биться злочинцем, що кінчє свій шлях в'язницею
або смертю.

Брехня убиває життя істини, а порожнечу її на-
повнює мертвотою, що, розкладаючись, викриває
убивцю.

Коли у слові настає смерть його змісту, опертого
на моральні закони людини, тоді воно стає не слугою
людини, а її ворогом, що від нього багато терплять.

Дорога брехні, якою б довгою вона не була, зав-
жди сходиться клином на тому місці, де вона хоче
заховати свої сліди.

Яким би відданим другом не була брехня, вона
однаково зрадить, коли їй нікуди буде дітися.

Брехня має широкий простір, але ходити їй в ньо-
му тісно, бо очі правди завжди стежать за нею, де б
вона не поверталася.

Брехня має легкий початок, але кінець бував подібний до тієї ваги, що приголомшує, як грім, або тягне на дно, як брила.

Напочатку брехня має зигляд молодого ягняти, що дивиться на всіх невинними очима, але коли починають виростати ріжки, тоді розпізнають, що це — бісова личина.

З брехнею, так як з огнем, жартувати небезпечно, бо можна опектися, коли вона прорветься назовні.

Хоч які тенета снує брехня, однак, не кожна рибка, що пропливав мимо, попадає в них.

Вища любов — це святість, що заковує в собі небезпеку, бо протилежне, в яке може обернутися така любов, — це отрута, що здатна вбити самого святого.

Сумління — це той внутрішній суддя, який не дозволяє нам надуживати собою супроти інших, нагадуючи при тому, що йм також належить у цьому світі те, що належить кожному.

Від раненого сумління горить чоло, корчиться нутро, а очі крутяться, як чорт перед хрестом.

Людській пристрасті найчастіше притаманні дві крайності: або фанатична відданість чомусь або зрада його; і перше і друге — небезпечне, як для одиниці, так і для суспільства.

Надмірна пристрасть, яка не має опертя в мудрості, знаходить співжиття з тим, що в межах дурноти і злочину.

Розбурхана пристрасть, що виходить із своїх берегів, стас тією жорстокою стихією, яка кидає людину на просторах життя то в один вир, то в другий, аж поки вона не розіб'ється об мур невблаганності.

Пристрасть, яка сама себе безпідно вичерпє, — це ніщо інше, як безглузді, що цілком заволоділо людиною.

Поки в людині буде переважати вагонь нижчих пристрастей над світлом інтелекту й почуттів, як відблисками вищого духовного світу, доти неможлива ніяка гармонія ні в одиниці, ні між одиницями, ні в суспільстві, ні між суспільствами.

Хто відповідає гнівом на гнів іншого, — розпаєє кількаразово і свій і чужий гнів, і обосстають нестерпними і для себе самих і для оточення.

Амбіція — це спалах нашого раненого я, що за його розвогненням нічого іншого не видно, крім нього самого.

Фанатизм — це той несамовитий вітер, що насуває хмари пристрастей на сонце розуму й віддає людину на ту небезпечну саволю, яка опановує стихію пристрастей.

Фанатик — це той, хто розганяється з гори пристрастей і в цьому розгоні губить гальма розсудливості й волі.

Фанатик — це той, у кого серце на плечах, а голова — теж саме, але все разом — це те, що відрізняє його від інших, неподібних до нього.

Фанатичний гін до влади — це ніщо інше, як пристрасть того незаповненого місця, яке прагне свого виповнення, не зважаючи на вартість того, що має вміститися в ньому.

Свободна воля людини — це той її внутрішній простір, що має в собі межу, по один бік якої — путі добра, по другий — путі зла.

Паніка — це коли один дивиться на другого, не знаючи, куди голову діти під час небезпеки, і думає на гаряче, щоб не опектися.

Помста — це вибух ненависті в її найвищій формі, що являє собою гнів, який може виявитись у дії, починаючи від найменшої образи й кінчаючи актом фізичного знищення людини.

Людині, над якою панує сваволя пристрастей, не обминути того, що може завдати їй тяжких страждань.

Краще, що притаманне багатьом людям у світі, — це нетерпимість до нетерпимості, і це рятует спільноти — і в часі і в просторі — від фатального поділу їх на насильників і їхні жертви.

Сильний характер — це насамперед великі почуття, що оперті на силу тверезого розуму.

Сильний характер полягає не в упертості, що походить від дрібних почуттів, тупости й дурноти, а в глибоко прочутій вірі у своє зрозуміння й переконання, від яких залежать певні поступовання, оперті на незламну волю.

Поведінка — це мистецтво, що полегшує кроки життя до меж осягів, якщо вправність у цьому мистецтві не зраджує людину.

Характер — це поведінка, що визначає шлях життяожної одиниці, а її здобутки на цьому шляху — це свідки, що стверджують силу її характеру.

Немає більшого нещастя, коли в людини відбирають волю на те її самовиявлення, яке властиве їй від народження.

Розкрите серце натикається на глум, а несподівано виявлений розум — на ворожість.

Серце без розуму обертається у свого власного ката, а розум без серця — у ката інших сердець.

Остання крихта серця, кинута під ноги, — це початок народження бестії, що не має в собі вже нічого людського.

Бестія спочатку невинно повзає, вишукуючи жертву, але, коли вона відчує, що маску її без усякого сумніву приймають за образ чистої невинності, тоді вона робить смертельний стрибок на жертву, щоб її знищити.

Надмірне себелюбство робить серце одного порожнім для другого.

Великі серцем — багаті на гарячу ширість і любов, що їх вони віддають для щастя інших, але самі — бідні на своє щастя й тепло від інших.

Кращі людські почуття — сумління, справедливість, честь, тощо, — втіливши у форму певних моральних законів, прийнятих суспільством, стали нормами, що стримують і регулюють поведінку людини.

З усіх почуттів, що можуть оволодіти людиною, — найнепадніше те, яке народжується від усвідомлення своєї вікченності й може загнати в кут того крайнього трагізму, що кінчається актом самознищення людини.

Страх, що цілком опановує людину, віддаляє її внутрішньо від самої себе настільки, наскільки вона поступається перед його силою.

Страх, коли він надмірний, — поганий господар: він занехає дім душі і розмарновує скарби, що іх душа дістала у спадщину й сама встигла придбати, і впускає до спустошеного дому все те, що її остаточно вбивав.

Щирість і гра — не сполучні: щирість — це саме життя, а гра — фальш, що являє собою вигадку, продиктовану користолюбними цілями.

Щирість має два кінці: один бував прикрасою душі, другий — її катом, якщо за щирістю не пильнусь те, що знане, як недовірливість.

Основа людських взаємин — це щирість, без якої не може бути довір'я, а без довір'я не може бути справжнього порозуміння і взаємної пошани.

Скрита людина — підступна людина, і недовір'я та настороженість до неї — це те, що вона зустрічає на своєму шляху.

Скромність — це не тільки вдача, це також зусилля тих, що прагнуть перемогти спокусу самовхвалства й саморисування і цим захиститись від осуду сторонніх.

Велика скромність — така ж невдячна, як і надмірна нескромність, бо перша ховає людину в тінь, друга висуває її на ріг зухвалства, що немиле для інших.

Гордість і зарозумілість — це незримі бумеранги, що мають властивість обертатися на того, хто володіє ними й нерозважливо жбується перед очима інших.

Такт — дитя мудrosti, а її патрон — рівновага, що кожному вдається.

Моральна природа такту — почуття збереження гідностi, взаємопошаний чести, що без них неможлива культура справжніх людських відносин.

Мораль — це ті духові поруччи, що починаються з Дому високостей і через душі людей простягаються до кінця їхньої мандрівки, і вони, йдучи бескетними стежками життя, тримаються за них, щоб не впали у прірву, яка завжди чорніє попри них.

Довірливість, коли вона занадто щедра, стас пасткою для тих, які нею надуживають, і вони тратять успіх на користь інших, зазнавши при тому немало гіркоти, болю й неспокою.

Підлота шукає собі жертву завжди серед тих, що дуже багаті на щирість і довірливість.

Заздрість — це початок тієї непримиреної пристрасти, яка розростається у певний ступінь ненависті, що може принести сумний плід і для того, хто заздрить, і для того, кому заздряте.

З усіх душевних нап'ять, що можуть зробити людину небезпечною, найстрашніше — це реакція, яка оформлюється у вигляді помсти найрізноманітніших відмін і проявів.

Упередження убиває щирість і породжує недовір'я між людьми, закриваючи двері для взаємного пізнання і взаємної пошани, а вартості, створені людьми, може навіть зруйнувати.

Самовпевненість — це пухла уява людини про свою вартість, якої не бачать інші, а непевність у собі — це соромливий на самого себе погляд, що занапащає справжню вартість.

Легковажність — це той вітер, що сіє дурниці, коли розум не стоїть на чатах або його з природи зовсім немає.

Одна з негативних рис, що ганьблять людину, — це мімікрія, як ознака духової анемії, що змушує гірших одиниць одягати маску лицемірства перед сильнішими, але часто нижчими за себе, або задля вигоди, втоптуючи в бруд своє справжнє обличчя своїми власними ногами.

Грунтом усякої зради майже завжди буває меншевартисть людини, а корінням — вузька особиста мета її, що в неї натиск егоїстичної пристрасти переважає вселюдські, національно-державні і громадські обов'язки, які об'єднують усіх у єдиному творчому співжитті, створюючи підставу духової солідарності і взаємної пошани.

Людина людині робить більше зла несвідомо, ніж умисне, і це лише тому, що не здатна тримати в покорі свої пристрасті, або завдяки тому, що вона в полоні рутини й байдужості.

Та хвилина, коли людина раптом відкриває в собі той світ, якого вона ніколи не сподівалась бачити, вражає її так гостро, що наслідком цього буває триумф або великої радості, або великого смутку, залежно від того, що саме вона в собі відкриє.

Повільні рухи, рівна, спокійна мова, м'який вираз очей і загальна стриманість складають своєю вдало координованою цілістю ту вдачу, яка іменується лагідною і створює клімат доброзичливості, а ріку життя робить тихоплиенною, і вона оминає небезпечні захвати й бескеття.

Нема більшої сили понад ласку, що може скорити і найжорстокішу людину, і найлютішого звіря, і навіть те найнижче створіння, яке здатне відчути цю силу.

Натовп завжди ворожий до тієї одиниці, що, незалежно від причин, намагається бути остроронь від нього, бо він вбачає в цьому зневагу до себе.

Люди, що виказують іншим свої вади, надіються на співчуття від них, а мають лише глум із себе, бо вади — це те, що здорова природа скреслює з своєго рахунку.

Людина, що не бачить самої себе, бачить стільки, скільки їй потрібно для того, щоб у своїх очах здаватися кращою від інших.

Люди були б значно роз'єднаніші й байдужіші, якби знали наперед, що майже кожна дружба між людьми закінчується ворожнечею.

Не шукайте друзів: вони самі знайдуть вас, якщо брама вашого серця відкрита для них, але не настільки, щоб вони могли цілком увійти й заволодіти ним, бо тоді вони стануть господарями, а ви — їхнім рабом.

Маєте друзів, приятелів чи знайомих — не надокучайте їм, бо можете назавжди втратити їх: така вдача людей, які що більше пізнають свої слабості, то більше роздратовуються й відштовхуються один від одного.

Якщо хтось дуже улесливо вихваляє вас та ще у вічі, — сподівайтесь від такої людини прикорости або навіть небезпеки.

Надмірна любов до тварин — це наслідок загубленої любові до людей, що посіяли самі до себе нехіть і зневіру.

V. МУДРІСТЬ, РОЗУМ, УЯВА, ФАНТАЗІЯ, ПАМ'ЯТЬ, ДАР, ТАЛАНТ, ГЕНІЙ, ДОСКОНАЛІСТЬ, ШЛЯХЕТНІСТЬ, ДУРНОТА.

Мудрість лежить на дні моря життя, як дорогоцінні камені, але не кожний здатний зануритись так глибоко, щоб побачити їх серед намулу і видобути собі для власної прикраси, а іншим — для насолоди.

Багато береться навчати мудrosti, але не всі з тих, що беруться за це, стають учителями.

Чужа мудрість, хоч би як вона була знана, не зробить людину мудрою, коли їй це не належить.

Мудрість, приправлена трохи дурнотою, терпиміша серед дурноти, що її більше у світі, і вільніше пропивається серед неї.

Багато мудрих слів не вважають за мудрість тільки тому, що вони висловлені звичайними людьми, зате дурниці тих, яких вважають великими, готові приймати за найвищу мудрість.

Мудрість — мовчазна, дурнота — криклива.

Учити інших — мало знати надбання попередніх поколінь, треба додати щось своє, і тоді навчання буде цікаве, учитель — шанований.

Прикро буває тоді, коли хтось намагається перемогти іншого зливою чужих слів, прагнучи показати, що робить відкриття, щоб довести свою перевагу над ним.

Мудрість у політиці буває подібна до батьківської опіки, політика ж без мудрості — однаково, що вершник без поводів.

Вартість людини, що сама себе оцінює, сприймається, як безцінь, хоч і заслуговує на призначення.

Справжній розум — це не пам'ять, хоч би навіть і феноменальна, і не великі знання, і не спритність у всьому, — це передовсім спостережливість, вникнення у світ речей і явищ, у їхній внутрішній зв'язок і взаємочинність у природі й суспільстві і здатність на підставі цього робити узагальнення, висновки, передбачення й навіть відкриття, використовуючи все це у практиці задля особистих і національно-суспільних осягів.

Розум — це архітект, що разом із своєю помічницею-уявою творить речі не лише для буденого вжитку, але й споруджує будови вишого трепетного споглядання й тасмничого видіння.

Пам'ять — це збирач усякої сировини, що зберігається в її сковищах до того часу, коли зайде якась слушна потреба.

Хто багато пам'ятає з того, що колись чув або бачив, той менше творить, більше відтворює.

Геній — це найвища грань розкриття в людині того духовно-інтелектуального світу, що через свідомість і підсвідомість показує найдальші обрії бачення і злету, за якими починається безумство.

Геній — це надзвичайний духовно-розумовий вивів індивідуальності, як наслідок спільної сили проникливості і вразливості, що гостро діють в лоні буття.

Медаль генія — величчя, але зворотній бік її — це вади, що роблять власника медалі неподільним.

Геній освячується майбутнім, але називати ім'ям його людину, що їй властивий цей дух, дозволяє лише минуле.

Талант — це боротьба, що її здобуток — перемога людини над собою, геній — тріумфальна перемога.

Якщо кажуть, що праця — половина вроджено-го таланту, то віра в нього — друга половина.

Творчий дар людини залишає по собі слід відповідної глибини, залежно від того, як далеко зайдовін у своєму виявленні за межі відомого і який резонанс його кроків у збірній душі рідної спільноти чи всього людства.

Чуєте в собі дар — не показуйте його раптом, бо це може стати поштовхом до недоброї спокуси для самих вас, а для інших — проти вас.

Предмет фантазії — це працервісна форма тієї ідеї, що через творчий акт може стати існуючою реальністю, а час втілення тієї ідеї — це можливість тривання від миті до багатьох сотень і тисяч років.

Досконалість — це умовна в чомуусь міра порівняно до того, що вже досягнуто попереду, а порівняно до того, що ще невідоме — безконечність.

Кожний, хто думає, що він мудрий, буває смішним, коли хоче довести, що слімак подібний до симфонії.

Найвища шляхетність — це безстрашнія перед смертю в ім'я інших, що в небезпеці потребують чиєсь самопожертви, яка робить безстрашну людину ідеалом шляхетності.

Хто спромігся стати прикладом ідеалу для свого народу або й для всього людства, той осягнув те, що являє собою вищий зміст його життя, яке у своїй одуховленій формі простягається у світ непроминального.

Нелегко бути взірцем для інших, але коли хтось цього досягає, дух пошани й любови спочиває на ньому, і гідність його нагороджена.

Взаємопроникнена спільність дій розуму й серця, якщо в цій спільноті порядкує розум, — це підстава довгої тривалості й запорука добрих успіхів кожної одиниці і кожного народу, що складається з багатьох таких одиниць.

Що більші рани серця, то гостріші очі розуму, що занурюється в найглибший простір буття.

Легше тендітний корінець пробивається між скелями, ніж істина крізь мур людської дурноти, байдужості й духової анемії.

Дурнота й честолобство під одним дахом — це для господаря нещастя, що його тяжко обминути у стосунках з іншими господарями, які мають під одним дахом інших мешканців.

Бійтесь засліпленою собою: в ньому завжди застаєна сила несподіваного вибуху пристрастей, що можуть загрожувати небезпекою.

Якою б дурною людина не була, вона ніколи не визнає цього за собою, і це той панцер, що допомагає їй пробиватися між розумнішими.

Порожня самовпевненість — сестра дурноти, що кличе легковажити, а з легковажності робляться ялові вчинки, за якими приходить покута.

Поважати іншого — це однаково, що поважати себе, бо на зворотнє завжди відповідають тим же самим.

Хто багато говорить про себе, — говорити проти себе: те, що йому рисується у власник очах, видається в чужих очах у зовсім іншому вигляді.

VI. НАЦІЯ, ДЕРЖАВА, НАРІД, ОДИНИЦЯ, БАТЬКІВИЦІНА, ПОЛІТИКА, ВІЙНА, РЕВОЛЮЦІЯ, НАСИЛЬСТВО, ВЛАДА.

Основа сильної держави є високотворчої нації — мудрі закони правителів, що шанують свій народ і любов народу до своїх правителів та пошана до їхніх законів; якщо ж правителі і їхні закони — немудрі, і народ не шанує ні правителів, ні їхніх законів і не слухає їх, як таких, що не заслуговують на це, тоді у правителів залишається тільки насильство, а в народу — гнів, і держава руйнується, нація занепадає від зударів одних з другими.

Мужі є героями нації — це її сила є мудрість, що зібрані в окремих сильних постаттях, і коли народ гордий за них, а масстатичний пістет і довір'я до них стали невід'ємними святощами всіх традицій, тоді — це запорука довгого тривання нації і її великого духовного є матеріального розвитку.

Нация, яка не шанує своїх великих одиниць, як втілення її збірного духа, і не спирається на них, як на стовпи своєї власної будівлі, — така нація не шанує саму себе і може стати посмішком для інших націй, а для себе — могильницею свого історичного буття.

Нарід, який не шанує й не береже свого минулого, що має його у всіх освячених давністю формах, — неминуче загубить своє майбутнє.

Найвища пошана народу до свого минулого — це почуття, що переростає у святість, коли на вівтарі душі воно стає тим вогнем, який палахкотить незгасним полум'ям і світиться нездоланною могутністю.

Найпевніше тривання того народу, який невідступно віддає своєму минулому, як всьому тому, що замикає собою етнічно-психологічі й традиційно-історичні сектори в колі самобутньої ментальності і робить це коло непробійним, а те, що вколі — незнищеним.

У кожного народу існує в потенціялі те страшне, що може збудитись і вибухнути у формі того чи іншого насильства, коли він підіб'є під свою кормигу інший народ, позбавивши його у всьому волі й незалежності.

Якщо хочете пізнати збірну душу якогось народу, довідайтесь насамперед про те, чи був він коли-небудь поневолювачем іншого народу, а коли був, то як часто і як поводився з підлеглими.

Кожний народ пишається чимсь таким, що властиве лише йому, як недосяжність для іншого народу.

Люди й народи найкраще пізнаються у поводжені з підлеглими.

Одиниця чи спільнота, які у своєму співіснуванні з іншими не здатні поділитися всим тим, що належить кожному на землі, а прагнуть всіма засобами привласнити собі все, не лишивши іншим нічого, — роблять вищлик на той смертельний герць, в якому воно можуть не тільки втратити те, що їм з права належить, але й стати жертвою збуджених суміжних сил одиниць чи спільнот.

Ті, що мають силу прокладати шлях в історії не тільки для самих себе, а й для свого народу чи для всього людства, — це ті люди, що мають найбільше людського, це великі люди.

Шлях майже всіх великих людей — це шлях тих, що покликані на велику жертву, за яку їм платять напочатку зневагою, а наприкінці — адорацією.

Дивним здається те, що кожне століття, яке промине, збільшує велич тих, які здобулись на неї за життя, і сила їхньої непроминальності міцнішає.

Все, що взяте від батьківщини й живе в уяві, в серці, в усій духовій істоті, де б ми не були, вібруючи все разом в органічному зв'язку між собою, — родить те найвище почуття, що подібне до містичного піднесення і святости.

Хто втратив свою батьківщину не з власного бажання, а з примусу, для того найвільніша чужина — якоюсь мірою неволя.

Батьківщина пізнається за її межами.

Патріотизм — одне з найсильніших і найпляжетніших почуттів, набутих в середовищі свого народу й рідної природи, що разом всією своєю цілістю складають батьківщину, як збірне духове лоно, що дає поживні соки для душі, вирощуючи в ній творчий дух, який розкривається в найрізноманітніших формах, таких дорогих для людини, що вона не шкодує свого життя, коли ці духові форми бувають у небезпеці.

Культура кожної національно-державної спільноти постає, головне, з творчих емоцій багатьох її поколінь, і ці емоції зберігають себе доти, доки існують державність та національна одноцільність спільноти, як чинники, що активізують і організують творчі емоційні сили, а коли спільнота втрачає ці чинники, розчиняючись в середовищі іншої спільноти, і починає губити свої національно-етнічні ознаки та переймається чужими емоціями, — тоді в такої спільноти поволі остаточно зникають її власні творчі емоції, і культура її, не маючи притоку свіжих соків, поступово загибає, стаючи мерцем історії.

Політика — це насильство суб'єктів її над ними самими й над її об'єктами такою мірою, якою інтереси першік перемагають інше співчуття до других.

Надто вразливий політик, якщо здобуде найвищу владу, може стати або диктатором свого народу, або завойовником і диктатором іншого народу, бо надмірна чутливість робить його роздратованим, а роз-

дратованість вимагає жертви, якою може стати свій народ у вигляді необмеженої влади над ним або інший народ, поневолений силою.

Емоції в політиці — це непередбачені вибухи тих скованих мін, що можуть ненароком зруйнувати найміцніші будівлі, які збудовані тією самою політикою.

Дипломатія — це мистецтво жонглювання словами, в шатах яких — всі ознаки джентльменських тонкощів партнерів, але поза тим усім — інтрига, що рукає гру, і лише після перемоги найспритнішого стає колись відомо, що джентльменські шати дипломатичних слів — це тенета для того людського, яке належить кожному в тому й самим дипломатам.

Влада, залежно від її об'єму в посіданні людини, діє відповідно на цю людину, як дивний фермент, підсилюючи в ній не так те, що найкраще, як те, що найгірше, яке може прорватися в найпотворніших формах її поступувань і поведінки, і ця незрозуміла зміна в того, хто дістас владу, породжує у підвладних почуття страху, пов'язаного нерідко з відрazoю, що виростає згодом у ненависть до зверхника, і звідси, мабуть, — одна з причин внутрішніх воєн і революцій.

Свобода особистості — це те відносне, що робить нас справжніми людьми, але на її межах повинні бути суворі особисті й суспільні зусилля, щоб їй не загрожували вади нашої внутрішньої природи.

Одні мають від природи більше, інші — менше, але нікому з тих, що мають більше, не дано відбирасти в інших те священне, що спільне для всіх: вільна внутрішня воля й незалежність властивого кожному самовиявлення й саморозвитку, а коли ж хто чинить інакше, запроваджуючи насильство, той (одиниця чи народ) стає не тільки нижчим, а й злочинцем супроти того, якого вважає нижчим від себе.

Закони війни — це беззаконня, яке не знає обмежень і керується лише тим, що забезпечує перемогу над ворогом.

Ні один суспільний лад не бував вічним: авторитарний лад, розкладаючись згори, вичерпує своїх привладників, і ті, що виростають знизу і прагнуть посісти місце нагорі, або силово здобувають собі наступництво, або жертви вичерпаності самі віддають його претендентам у вигляді демократії, а демократія, розкладаючись знизу, може вторувати шлях до тієї влади, що за високими мурами ділить суспільство на тиранів і рабів, але в першому випадкові можливі порозуміння і згода, в другому — лише насильство.

Коли тих, що хочуть бути за кермом державного корабля, опанує буйна жадоба слави, а брак потрібних вартостей і постійний страх за своє особисте заступають у них мужність, відданість вітчизні й понадособисті почуття, — тоді годі покладатися на таких штурвальників, що візьмуться вести національно-державний корабель.

Революція, якщо вона соціальна, — це насильницьке здійснення змови тих, що спокушені крацю долею інших в суспільстві, а їхній імпульс, що рухає їхні пристрасті, — це заздрість, що розгоряється в пожежу ненависті, але вони, крім нестремних пристрастей, не мають здебільшого ніяких вроджених сил, обдарувань, талантів, які могли б дати їм змогу здобутися на країце становище в особистому й суспільному житті, і тому вдається до насильства, щоб, прогнавши або знищивши своїх спокусників, самим посісти їхнє місце, не зважаючи на те, що це може скінчитися трагедією багатьох тисяч або навіть мільйонів людей і — рано чи пізно — їхньою власною трагедією.

В історії майже кожного народу відомі дві сили, несполучні між собою: це традиція й революція. Традиція — це тяглість тих одуховлених давністю форм, які виникли з найкращих нашарувань духового життєвиявлення попередніх поколінь, а революція — це стихія самозбуджених деструктивних сил, що не терплять традиційних форм, бо не можуть помиритися з тими, яким більше належить у цих формах, і вибухають, як дух насильства й руїни, що властивий гіршим представникам того ж самого народу.

Насильство тиранів звільняє серце їхнє від влади почуттів, а мозок — від величчя розуму, і це дає їм можливість купити дешево славу, що однаково забезпечена в історії.

Тирані насолоджуються страхом своїх підлеглих, щоб затамувати свій власний страх перед ними.

Перед великими, що відійшли у свій час в інший світ, шляхетні живі схиляють свої голови, а меншевартісні гандлярі торгують їхніми іменами, як антикварами.

VII. ІСТОРІЯ, МІТ, ЛЕГЕНДА, ГЕРОЇЗМ, ВІДВАГА, ХОРОБРІСТЬ, СУЧASНЕ, МИNUЛЕ, МАЙБУTНE.

Історія — це війни, що іжньою спільною матір'ю бували ворожі роди, племена, нації, раси, релігії, світогляди, ідеології, і кожна з цих сил неодмінно воліла бути першою і владною супроти іншої.

Історія кожного народу — це насамперед історія визначних дій, вчинків і поступований наймарканініших його одиниць, покликаних у своєму призначенні творити цю історію для продовження її в безконечність.

Історія знає більше випадків гістерії й безумства, ніж поступований мужнього творчого генія, і тому історія людства — це скоріше історія жерців гістерії й безумства, ніж вінценосців генія.

Історія найкраще зберігає у своїй пам'яті тих, що зробили для людей або багато добра, або багато зла, або були дивовижними унікумами.

До пантеону вічності потрапляють не лише ті, що уславилися незвичайними ділами й подвигами, а й ті, що, будучи на поверхні суспільства, мало зробили, але стали трагічними жертвами примхи історії.

Міт — це трохи давньої дійсності, розчиненої в яскравих фарбах вигаданих, химерно-фантастичних подій і вчинків, що народжені від буйної уяви далеких попередників, або це — плід самої лише вигадливої уяви, наподібнений до дійсності, але і в першому і в другому випадку міт однаково викликає в нас вічно подив і зачарування.

Легенда — це якась минула дійсність, підмальованана фантазією наступних поколінь до незвичайного, що вражає нас своєю піднесеністю і збуджує високі емоції.

Легенда — це подув того безсмертного, яке становить собою певну справжню данину тому, що так проречисто зображене в ній і овіянне святістю звершеного.

Міти й легенди — це ті витвори, які народжуються від сполучення якоїсь долі дійсного з вигаданим, як наслідок туги людської душі за незвичайним, що його бракує сірій реальності.

Всякий незвичайний вчинок, що робить людину героєм, перетворюється по довгому часі в легенду, а сама людина в легендарного героя, але і в легенді і в героєві — вже не первісна правда: вона прикрашена вигадливою фантазією наступників.

Справжня хоробрість буває тоді, коли людина в небезпеці забуває про себе, пам'ятаючи лише про свій святий обов'язок перед іншими одиницями чи цілим народом.

Відвага й боягузство, якщо вони доводять людину до нестягами, — однаково небезпечні, бо позбавляють її рівноваги й самоволодіння.

Боягуз — завжди небезпечний у критичній ситуації, бо він своїм безвладдям над собою і себе не врятує й інших занапастить, коли небо й земля захищаються перед його очима.

Сучасне, віддаючи у минуле, набирає поступово в нашому сприйманні якоїсь особливої вартості і привабності, що іх воно не мало, коли було перед нашими очима.

В теперішньому тільки прицінюються до всього, що існує, справжню ціну дають лише в майбутньому всьому тому, що стає минулим.

Того, що минуло, вже немає, і одночасно воно певною мірою живе в теперішньому й тяжіє до того, щоб жити якнайдовше в майбутньому, як продовження того, що творчо вросло в духове й матеріальне життя людей, а майбутнє — впереді, і не відомо, яке воно саме буде; тому люди з притаманною ім властивістю так замилувані минулим, що священне для них, і одноразово прагнуть у майбутнє, бо воротя назад немає.

На шляху життя людства вічно голубів і буде голубіти димок туги за минулим, що живе в пам'яті, в уяві, в душі, як пережите нашими почуттями, бо су-

часне завжди не буває таким, яким його плекають в уяві перше, ніж стануть його свідками, а майбутнє — невідоме й непевне.

Яке б не було погане минуле, в ньому завжди знайдеться щось таке, що його людина буде ідеалізувати.

VIII. ІДЕЇ, ДУМКИ, МРІЇ, ПРАГНЕННЯ, МЕТА, СЛАВА, ЩАСТЯ.

Найшляхетніша ідея, якщо вона прагне бути єдиною для всіх, у практиці неминуче стає насильством.

Немає рятунку, коли якась ідея в своїй дії перетворюється в релігію, сутність якої — насильство, або коли з релігії народжується ідея, практична сутність якої — так само насильство.

Всяка ідея без Бога чи проти Бога — це не тільки марний, але й шкідливий, небезпечний вияв, що приречений в житті на загибель, бо в ньому — стверження недосконалих і непевних сил людини.

Життя без ідеї — безпредметне й порожнє, і тому тяжко кінчати його, виходячи з порожнечі, але ще тяжче тоді, коли ідея, що була сенсом життя, — загублена в порожнечі життя інших.

У світі багато людей, що їм торохтіння власної порожнечі дає відчуття їхньої повноти, і вони щасливі, але ті, що доходять справжньої повноти, бувають до мук переобтяженні нею тільки тому, що не знаходять місця серед порожнечі інших, і стають самотніми, непривітаними й забутими.

Ідеалісти — це люди, які обіймають два світи: один — близький, другий — далекий; перший світ — це все те, що обертається навколо тіла, другий світ — це далечінь думок і серця, серде ж у них — крилате сонце, думки — крилаті зорі, а їхній спільний лет — це ті осяги, що дають насолоду іншим, а їм самим — добру пам'ять від інших.

Найбільш вражальні й живучі ті думки, в яких висловлено все те, що найспільніше для всіх людей.

Великі думки народжуються зненацька, як блискавка, а розголос їхній подібний до гуркотіння грому.

Глибоке мислення народжується у зв'язку із шляхетними почуваннями, і те й друге — це ті високі смолоскипи, що присвічують убогим на їхньому сірому, непривітному шляху.

Священної висоти може досягнути лише та думка, яка має за свій трамплін велике серце.

Заплутана думка — бідна думка, хоч в ній і заховане багатство, зате чітка думка, не затмарена викрутасами мудрування, — справжнє багатство, хоч може бути й невелике.

Мрія — це проекція в майбутнє на те уявне, що його людина хотіла б бачити в теперішньому, як реальне, здійснене.

Велика мрія, що стає втіленням чогось велетенського, робить цим самим людину велетнем, якого інші підносять на п'єдесталь вічності.

Мрії, що належать великим ідеалістам і романтикам, — сильніші за саме життя, яке вони часом віддають в жертву задля здійснення тих мрій.

Мрія, яка обернена в майбутнє і породжує внутрішній рух, що дає поштовх для зовнішнього руху, виявленого в дії і спрямованого на її здійснення, — це активна мрія, а та мрія, яка обернена в минуле чи майбутнє і позбавлена дієвого виявлення, — це пасивна мрія, що дає лише замилуване споглядання далекого й нездійсненого, яке викликає за ним болочу тугу.

Кожне прагнення народжується з потреби внутрішнього руху, який може стати початком зовнішньої дії в напрямку до здобуття того, що стало збудником внутрішнього руху.

Мета — це мрія, яку людська воля, залежно від її сили, виводить з відповідним розмахом із мурів її народження у простір її втілення.

Кожна мета — це те, що виповняє обсяг нашого життя певним змістом, який дає усвідомлення сенсу нашого існування, і коли мети немає або вона зникає, а інша не приходить, тоді простір життя перетворюється в пустелю, в якій око душі не має більше на чому спинитися в цьому світі.

Мета, що збуджує стремління, виявленням якого буває рух, — сенс життя, а наслідки руху — це лише ті неодмінні засоби, що потрібні для дальнього руху до кінцевої зупинки.

Справжня мета людини — це дорогоцінності, що заховані в ній самій, але ці сковані коштовності — це ще не багатство: треба бути спритним ворцем, щоб здобути їх у каламутних водах свого власного я.

Хто прийшов у світ для слави, нехай бережеться від усього дешевого, бо це — його смерть, бессмертя ж купується за ціну відмовлення від самого себе.

Слава сама не приходить, а її здобувають у герці граничного напруження тих сил, що являють собою разом дар і самопожертву.

Нездари, що гоняться за славою, але без силі наздогнати її, шукають шляху до неї через манівці независимості, яка тим більша, що більше лихо, заподіяне ними іншим.

Жадоба слави — це не тільки упоювання скроминущих пристрастей, а й болюче прагнення вийти духовно за круг часу і простору, і це прагнення — вияв підсвідомого перетворення почуття страху перед тим невідомим, що чекає людину після смерти.

Одні уславлюються своїми ділами й подвигами, інші лише тим, що, випливши якимсь дивом на поверхню людського моря, несподівано і трагічно вмирають.

Туга за щастям походить, очевидччи, від того, що людина не знає певно, що воно собою насправді являє, хоч може й мати його, бо немає такого мірила, щоб можна було те щастя зміряти й визначити ступінь його.

Мірилом щастя, яке могло б дати заспокоєння людині, може бути порівняння здобутків її самої з успіхами багатьох інших, що мають менше від неї.

Te найкраще в житті, що за ним женеться людина, ніколи не здобувається таким, яким його уявляють, бо воно змінюється, і поки його наздоганяють, воно попереду робиться ще кращим, за яким знову треба бігти далі й далі.

Люди були б значно щасливіші, якби вміли знаходити в своїй духовій природі те, що в ній глибоко заховане.

Якщо серце не роздмухує полум'я пристрастей, а розум не сковує холодом душу, — людина завжди має більше можливостей на те, щоб бути щасливою.

Коли б людина не мала почуття болю, не знала терпіння, страждань, мук, вона не знала б, очевидно, що таке втіка, радість, насолода здорового тіла і здорової душі в матеріальному й духовому житті, і тоді — не відомо, що було б змістом її існування на землі.

ІХ. МИСТЕЦТВО, ЛІТЕРАТУРА, КРИТИКА, ТВОРЧІСТЬ, МУЗИКА, ПІСНЯ, КРАСА, ІДЕАЛЬНЕ, МОДА, МОДЕРНЕ.

Мистецтво — це одуховлена форма тісі чи іншої сфери людського життя або природи, що кожне з них окрім чи в певному зв'язку між собою продовжені в цій формі за їхні фізичні межі.

Зовнішня природа мистецтва — краса форми, а те, внутрішнє, що його обіймає форма, — це живі лінії етики, релігії, філософії, що складають трикутник, в якому міститься все інше.

Мистецтво виникло, мабуть, як наслідок неспокою нашої метушливої уяви, що прагне бачити якийсь інший сприйнятний світ, творячи його кожного разу інакше в полі свого напруження, а також волі бачити в інших барвах той світ, що його ми сприймаємо ззовні.

Мистецтво — це творчість, що його продукт дас перш за все відчуття гарного, а все, що дійсно гарне, — гарне для всіх, і різноманітність його — безмежна.

Якщо мистецтво — насамперед форма, то найдосконаліша форма, яка не просвічує крізь свою різьбу того, що вона обіймає, — не мистецтво.

Мистецтво повинне змушувати або сміятися або плакати, а між цими крайніми емоціями напувати хмелем того хвилююче-піднесеної споглядання краси, що збуджує почуття насолоди й дає щастя споживачам мистецтва.

Всяка справжня мистецька форма — це витвір передусім вищих емоцій, пов'язаних з певною ідеєю, а її естетичний вплив — це фіксація вібрацій, збуджених її красою.

Ріки всіх мистців починаються на верхів'ях емоцій, а течія цих рік проривається в море мистецтва лише в такому річищі, яке має свою власну яскраво-індивідуальну й неповторну форму.

Мистецько-творче віяння, як особливий душевний рух, що звється надхненням, у своєму початковому постанині — завжди поза свідомістю й волею людини і являє собою самовиявлена емоційну стихію, яка лише опісля помічається й підхоплюється свідомово-вольовим втручанням та через активно-творчий акт знаходить ту чи іншу форму свого втілення.

Мистець, який підпорядковує себе світові, що лежить поза мистецтвом, перестає бути ним: він учиться над собою акт самогубства.

Мистець, що творить лише для того, щоб полоскати себе гучною реклами, не помічає, як вічність, одвертаючись, проходить поззьного.

Мистець, який усім своїм творчим комплексом сягає за обрій скроминуцього, бував часом несподівано вражений голосистою реклямою, що сама приходить, порушуючи його спокій.

Мистцеві призначено уявюю „розтікатися по древу” життя, а філософові „мислію” — по коренню його.

Коли з мистецтва безжалісно виганяють серце, а мозок не посилає думок через те, що їх немає, або вони соромляться моди, — тоді у мистця залишається повна сваволя для порожньої еквілібрістики з мистецьким матеріалом і сліпа віра в те, що все це — найвищіся осяги того, що його називають модерним мистецтвом.

Без мистецтва показувати мистецтво — немає справжнього мистецтва.

Кіно — це мистецтво руйнування мистецтва.

З того часу, як мистець здобувся на признання не тільки своєї національної спільноти, а й багатьох інших, — він переступає часово-просторовий поріг промисловності і входить у дім вічності.

З появою твору, що завойовує душу загалу, духовна особа мистця стає духовною власністю свого чи навіть вселюдського загалу.

Художня література постала, очевидно, з прагнення того, щоб у щораз нових і неповторних фор-

мах показаних окремих речей і явищ життя з насолодою бачити цілу теперішню, минулу або уявно-майбутню дійсність, відмінну певною мірою від тієї справжньої дійсності, що її ми сприймаємо зовнішнім зором.

Наймистецькіший твір того або іншого мистецтва — той твір, який позначений рисами особливо зафарблених непроминальних височин, що їх з зачудуванням споглядає не лише та спільнота, до якої належить мистець, а й усе людство.

Поезія — це той особливий стан душевного піднесення, що знаходить себе в напруженій емоційно-образній формі, в якій збуджені високі коливання досягають сфер позареального світу.

Кожний творчий вияв, що не має своєї свіжої, яскраво-оригінальні форми, як свого притаманного йому обличчя, що гостро вражає слухачів чи глядачів, — розпливається на часово-просторових обширах життя і може безслідно зникнути.

Всякий людський витвір відтоді, коли стає відома його надчасово-просторова вартість, тратить індивідуальну цінність для самої творчої одиниці і перестає бути її власністю, стаючи здобутком суспільства, об'єктом національного і вселюдського інтересу.

Письменник, з правила, або відтворює життя або творить його ілюзію, показуючи і те й друге в певних мистецьких шатах, щоб дати щось іншим і для

почуттів і для роздумувань, а філософ прауге заглянути в життя зсередини, щоб звідти пізнати його й розкрити для інших.

Творчість — це проминальність напруги, що дає муки видінь, через які людський дух відкриває брами в рай вічності.

Творче ставання індивідуальності, яка багато обіцяє, починається зневагою до неї інших, що їх опановує почуття нерівності.

Справжня творчість — це справжнє багатство душевного руху, який не схожий на ті колові хвильки, що розбігаються у всі боки на воді, коли щось упаде в неї.

Біда тому, хто творить великі вартості й не вірить у те, поки йому не дадуть про це зрозуміти, але ще більша біда тому, хто для своєї мізерії не знаходить міри, щоб оцінити її.

Коли той, хто створив щось, порушив навколо себе мовчанку, — це ознака того, що він здобув перемогу, але надмірний галас навколо цього не завжди означає успіх, бо галас спровокає враження нещирості, і тому така перемога — сумнівна.

У всякій творчості, а в мистецькій особливо, останнє викінчення чогось — важче за початок; все, що між початком і закінченням, — це, власне, те, що являє собою справжню творчість, яка дає відчуття полегшення супроти першого й другого.

Мистець не повинен забувати, що мета його — не тільки досконала форма, але й ширі почуття, які він має вливати в ту форму, чи тоді, коли мова йде про саму особу мистця, чи тоді, коли він береться різьбити своїх героїв, — і це почуття має бути такої міри, яка б спроявляла враження природності, бо в цьому саме — таємниця успіху кожного мистецького твору; коли ж почуттів немає, або вони — фальшиві, тоді твір — мертвий, і мистецтво залишається поза метою.

У сучасному немає великого мистецтва, а лише — звичайне, що існує у вигляді тривогової якості, як добре, середнє й погане, і тільки після кількох десятиріч чи навіть століть те, що вважалося колись, як добре мистецтво, виростає в сприйманні наступних поколінь у велике мистецтво.

Кожний поет чи письменник — якоюсь мірою філософ, і саме стільки він бував ним, скільки місця займає його внутрішнє занурення на вищих реєстрах бачення дійсності.

Наявність небуденного інтелекту, глибокосяжної проникливості чи великих емоцій і буйної фантазії збуджують у своему взаємному зв'язку і співвідінні та, що з невгамованою силою прагне свого виявлення в тій формі, яка відповідає природі внутрішнього ви-рування.

Людина, яка не почуваває в собі присутності творчого різдя, що його витвори могли б давати насолоду іншим, дістасє сама насолоду з того, що збирася, упорядковує, демонструє все те, що виходить з-під різдя інших.

Шлях письменника — це зневага, що її він за знає ще тоді, коли довідуються, що він пише твори, а вже далі, коли кожного разу віддає свій твір для публікації, то переконується, що саме тоді найбільше зневажають.

Критика існує не для того, щоб гудити когось з неприязні чи вихвалюти з лестощів, а для того, щоб стверджувати певну вартість творчого виявлення одиниці і її призначення в суспільстві та створювати для неї сприятливу творчу атмосферу.

Критик має сполучати в собі два суб'єкти: судді і вчителя; як суддя, він повинен у всьому, що постає й минає, знаходити непроминуше, а як учитель, має навчати, як створювати те, що залишається вічним.

Критик, що з ревнощів береться за перо, скожий на ту стару діву, яка завжди буркотить і свариться.

Критик, який не шкодує фарб для самої лише речами твору, никого не переконав більше того, що вартий твір, і никого нічому не навчить.

Критик повинен бути опікуном і наставником у тій справі, яка являє собою об'єкт його критики, а не погромником, що вимахує голоблею над головами творчих осіб.

Замовчування критикою творчості одиниці — це та задуха, в якій гасне її творча іскра, не діставши певного підживлюючого ствердження принаймні то-

ді, коли вона на таке заслуговує, а сама творча оди-
ниця в цій задусі спроваджується на ярмарок суспіль-
ства за ніщо.

Позбавте творчу людину можливості того, щоб
її думки й почуття могли знати інші, і вона знайде
себе невільником на волі.

Музика — це містерія звуків, що за їхньою до-
помогою, як другою мовою, душа наша промовляє
про той внутрішній чи зовнішній світ, який непри-
ступний для того, щоб його передати словами.

Пісня покоряє все, якщо серце знаходить в ній
найінтимніший вислів пасійних болів або п'янких ра-
дошів життя, а душа самовіддано кличе підносятись..

Покликання критика не в тому, щоб захмарюва-
ти творче небо мистця й віяти на нього з півночі, а
в тому, щоб витворювати лагідний клімат і ясну по-
году для творчості.

Все гарне, що його спроможна створювати лю-
дина, — це незрівнянно мала подоба тієї краси, якою
оздоблена вся творча будова Творця.

Найвища краса та, яка оцінюється не словами,
що їх часто бракує при цьому.

Ідеальне не має ні меж, ні обмежень, а було б
інакше — не було б ідеального.

Мода — це тиран, що визнає для себе гідними
лише рекламу й оплески тих, які стають його рабами.

Найзаразливіше явище, яке може опановувати натовпі й волокти їх за собою, — це мода, що її сила завжди буває зворотньо пропорційна до часу її тривання.

Мода дружить з тим, що з ним дух не дружить.

Модерне — це те, що прагне стати традицією, але стає нею лише тоді, коли має в собі щось таке нове, що вдало сполучене з дійсною традицією, яка й дає їйому силу перемоги.

Великий мистець буває здебільшого невеликим критиком, зате сіра крякуха з мистецтва силкується іноді посісти місце слона в критиці.

X. ТРАГЧНЕ, КОМЧНЕ, СМІШНЕ

Тінь трагедії завжди остерігає нас від байдужості й необачності на підступному морі життя.

Трагедія — це непередбаченість несподіваного, що може трапитися з кожним, і неохопність можливого, що властива всім людям, але гостра свідомість небезпеки і повсякчасна пильність може в багатьох випадках попередити її.

Свідомість того, що на шляху життя може спіткати трагедія, робить зір наш гострішим, а кроки напруженішими й пробійнішими в боротьбі за ті здобутки, які в межах спроможності людини.

Трагедія якихсь одиниць — досвід для всього народу, трагедія якогось народу — досвід для всього людства.

Трагедія одних підносить ціну життя в свідомості інших.

Перший крок людини вирішує кінець кожного її поступованих, що його крайніми наслідками можуть бути або тріумф, або трагедія.

Трагедія виникає часом тоді, коли поплутають, хто подібний до орла, а хто — до жаби, і не знають, кому належить болото, а кому — небо.

Крізь удавану трагедію завжди світиться фальш, що справляє враження найдешевшого комедіяноства.

Межа між трагічним і комічним лежить на тому живчикові, що ми його звемо почуттям міри.

Чудернацьке, навіть коли воно трагічне, але раптове, може бути смішним, якщо ми до нього не приготовані.

Жарт — найбільша мужність людини тоді, коли смерть, якої вже не можна обминути, танцює в її погасаючих зіницях.

Дотеп — це та особлива іскра життя, що, породжуючи полум'я сміху, не дає захлинутися нам у твані щоденних болів і турбот.

Комізм — це вища форма тієї життєвої сили, що творить сміх, і являє собою сполучення гри слів та інтонацій з іншими компонентами людської поведінки — мімікою, жестами, позою, наслідуванням, тощо — у зв'язку з відповідними ситуаціями.

Сміх — це полум'я з іскри, викресаної серцями людей, і спалах цього полум'я очищає душу від на-кіпу повсякденного життя, рятуючи її від мертвоти й сірості.

Сміх — це потреба, але висміювання — ризик, який може зробити враження того, що сміємось із самих себе, а в гіршому разі — небезпека, що її розмір годі передбачити.

XI. ЖІНКА, МАТИ, ДІВЧИНА, КОХАННЯ, КРАСА

Жінка — одна із спричинниць людського роду-й та його половина, яка дає тяглість йому, нагороджуючи всим тим, що від неї походить від найвищого щастя і блаженства до тортур гістерії й підступу.

Жінка до одруження — рожа, що своїм розквіттям прикриває всі голки, які починають жалити лише після одруження, коли трункі пелюстки облетять від першого вітру життя.

Якби до жіночої спритності й вигадливості додати все те, що властиве чоловічій природі, то чоловік виглядав би супроти жінки пігмеєм.

Найчутливіша жінка, яка під натиском своїх почуттів не може впоратися з розумом, уміє іноді, коли того потребують обставини, ховати свої почуття краще, ніж чоловік олімпійської рівноваги.

Жінка, хоч і заміжня, особливо, коли вона молода, у своїй поведінці при зустрічах з чоловіками буває певною мірою акторкою, а дівчина — справжньою артисткою.

Мужчина, якщо мав би навіть роги на голові, то й тоді здавався б гарним майже для кожної жінки, що безсила здобути його.

Жінка на місці чоловіка в щоденному житті — понадчоловік, чоловік на місці жінки — тільки пів жінки.

Найсильніше почуття в жінки — почуття материнське, а найбільша трагедія — втрата дитини, і коли настас небезпека для її дитини, вона здатна стати тигрицею, щоб захистити дитину, а для врятування її від смерти вона готова буває віддати своє власне життя.

У всі часи й у всіх народів існував культ любові й пошани до матері, що збуджувала шляхетні почуття до себе в суспільстві не тільки тому, що від неї йде родовід людський, а головне тому, що вона дає дітям те особливе тепло, яке огриває їх до кінця життя.

Оголена інтимність — відразлива: вона губить привабливість того, що скрите, і робить прозорими ті первісні джерела, які цю інтимність породжують.

Скромність дівчини, що хоч не дуже гарна, але з яскравими рисами жіночості, має часом більше виглядів на успіх, ніж та красуня, що занадто демонструє себе і ризикує бути непоміченою.

Неприкрита агресія дівчини, хоч би яка була її зброя, має більше шансів на поразку, ніж на перемогу, бо грубий дівочий наступ — неприродний для неї і викликає почуття відвратності в мужчині.

Кохання — це той найпринадніший спалах двох взаємно розбуджених почуттів, що ними так щасливо починається закон людського роду на шляху його продовження.

Кохання — найніжніша квітка, що Її пелюстки осипаються на долоню смерти, а плід цієї квітки подібний до нитки, що належить нескінченності.

Кохання — бурхливий потік, що виграс всіма барвами своїх вод, але швидко пересихає, залишаючи після себе багато намулу.

Кохання — напій, який на дні склянки робиться таким несмачним, що від нього все життя болить голова.

Кохання — це години найсолодшого хмелю почувань двох спраглих одного до другого істот, які платять протягом усього свого життя тяжку данину, якщо доля поєднає їх.

Справжнє кохання не знає двох речей: перепон і розрахунку.

Очі закоханих — красномовніші за їхні уста.

Краса жінки — насамперед у зовнішніх формах і граціях, краса мужчин — у внутрішньому комплекці, що охоплює перш за все розум, силу й мужність.

Немає прикрішого поєднання, як чарівна краса обличчя жінки й порожнеча її очей, і тоді здається, що в такої жінки немає ніякої краси.

Ні про кого не існує стільки вигадок, як про гарних жінок.

XII. РІЗНЕ

Немає такої жертви, за якої не було б особистого виграншу для того, хто — свідомо чи не свідомо — складає ту жертву або жертвує собою.

Кожна людина за свій вік встигає лише підготувати себе до того, щоб стати майстром життя, але вправність надходить тоді, коли настає вечір життя, а за ним — ніч.

Слово — хоч і не є єдина, але наймогутніша форма, що обіймає всі прояви життя людини в її зв'язку з зовнішнім суспільним та власним індивідуальним світом, прояви душі й серця, розсудку й емоцій, свідомості й інтуїції, всі її стремління, прагнення вчинки й поступовання, всі її потреби, залежні й незалежні від її волі. Це — найуніверсальніший засіб, за допомогою якого всі людські імпульси, весь внутрішній людський світ, що потребує виявлення, оформлюється і транслюється в інший індивідуальний чи суспільний людський світ і навпаки.

Світ умовностей — це той світ, що на ньому, як на фундаменті, стоїть вся будова людського життя, і якби хтось захотів зруйнувати цю підбудову умовностей, неминуче завалив би саму будову, ставши жертвою своєї власної поразки.

Раби умовностей — це деспоти: вони жорстокі у своїх вимогах до інших і не менш жорстокі, коли вимагають від них.

Поганий учень — це ще не безнадійність: час може принести подив, коли в тому, хто нічого не обіцяв, пізнають великого вчителя.

Друковане слово має ту властивість, що його пересічний загал сприймає, як незаперечний авторитет і навіть як безсумнівну істину, а це дає великі зиски для гандлярів з мистецтва, політики, торгівлі, тощо, бо мистці, наприклад, мають рекламу, політики — пропаганду й рекламу, торгівці — покупців і теж рекламу.

Ворохи багатомовних форм, що обіймають собою єдиний існуючий для кожної речі зміст, гальмують, очевидячки, у поліглотів мислення, заслоняючи їм обрій внутрішньозорового бачення, бо ні один поліглот, здається, — не відомий, як філософ.

Дайте слову життя, визволіть його з неволі фальші й мертвеччини, і воно завжди буде до послуг, щоб урятувати й відродити одиницю і все людство.

Історія в римах — це ні справжня історія, ні справжня поезія, бо перша знецінена віршово-емоційними засобами, друга — обмеженням уяви й фантазії.

Коли не знаходять підпори в живих, тоді часом вдаються до мертвих, щоб за допомогою їхніх авторитетів робити задуманий бізнес, але цим показують лише свою безсилість.

Самота тих, що їм більше належить, — це повноводне джерело дум, що прорізає річище до берегів вічності, а велелюддя, хоч би й тих, що мають більше, — тільки гомінний струмок, що пересихає слідом за їхніми кроками.

Кожна людина має у своїй вдачі щось таке, що ним вона все своє життя незадоволена, але для інших вони майже завжди буває тайною.

Подивітесь на речі, що оточують людину, і ви будете знати, хто ця людина, бо речі самі промовляють за неї.

Європа в минулому — це фавстівський дух, що оживляв і своїм творчим ясновидінням розкривав її нематеріальне буття в геніяльних осягах, а в теперішньому — це щось з'їдене шапелями матеріалізму, але не все мертвє, і це те, що не позбавляє Європу мужності вірити в майбутнє.

Молодість — барви ранкової зорі, старість — вечірньої, але які барви крапці — часом годі сказати, бо кожна по-своєму гарна і оздоблює противлежні кінці того, що йому ім'я — життя.

У молодого — сила і спритність м'язів, у літнього — думок; у молодого напохваті — енергія, у літнього — досвід.

Вінець молодості — квіти почуттів, вінець старости — плоди мудrosti.

Очі — це вікна, через які ми бачимо обличчя чиєсь душі, а слова — це посланці її, що віщують усікому, які жадання її.

Хоч би як уста пильнували тайну, очі можуть зрадити її, коли душа лукава.

Німеччина — СПА,
1944 — 1954

З М И С Т

Слово на дорогу	5
I. Бог, космос, простір, вічність, час, світи, буття, рух	7
II. Життя і смерть	11
III. Віра в Бога, дух, душа, релігія, любов до ближнього, тайна, віра, філософія, пізнання, істина, принцип, компроміс	16
IV. Добро, зло, правда, неправда, любов, ненависть, сумління, пристрасть, амбіція, фанатизм, воля, вдача, характер, поведінка, помста, серде, почуття, щирість, скромність, довірливість, гордість, мораль, такт, упередження, заздрість, самовпевненість, легковажність, мімікрія, зрада	27
V. Мудрість, розум, уява, фантазія, пам'ять, дар, талант, геній, досконалість, шляхетність, дурнота	38
VI. Нація, держава, народ, одиниця, батьківщина, політика, війна, революція, насильство, влада	43
VII. Історія, міт, легенда, героїзм, відвага, хоробрість, сучасне, минуле, байбутнє	51

VIII. Ідеї, думки, мрії, прагнення, мета, слава, щастя	55
IX. Мистецтво, література, критика, творчість, музика, пісня, краса, ідеальне, мода, модерне	60
X. Трагічне, комічне, смішне	69
XI. Жінка, мати, дівчина, кохання, краса	71
XII. Різне	75

